

სამყაროს ევოლუცია

ლექცია 10

კლასიკური ფიზიკა და კოსმოლოგია,
ფარდობითობის ზოგადი თეორიის ეფექტები,
სამყაროს გაფართოება, წითელი წანაცვლება

კოსმოლოგია

ფუნდამენტური შეკითხვები (დრო):

- არის თუ არა სამყარო სამარადისო, თუ მას გააჩნდა დასაწყისი;
- იარსებებს თუ არა სამყარო მუდმივად თუ მას გააჩნია დასასრული;
- არის თუ არა სამყარო სტატიკური და უცვლელი თუ ის დროში ცვალებადია;
- სამყარო იცვლება ერთი მიმართულებით თუ ციკლურად;

წინა ლექციაში

- მანძლის გაზომვა შორეულ ობიექტებამდე
- სამყაროს დიდმასშტაბოვანი სტრუქტურა
- კოსმოლოგიური პრინციპი

კოსმოლოგია

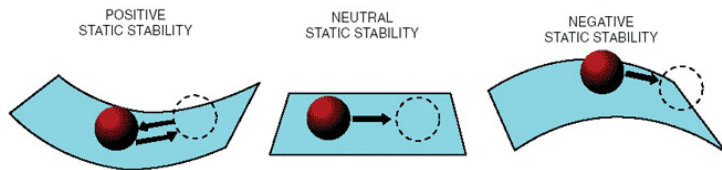
ფუნდამენტური შეკითხვები (სივრცე):

- სასრულია თუ უსასრულოა სამყარო სივრცეში;
- თუკი სამყარო სასრულია, აქვს თუ არა მას საზღვარი;

ფიზიკურ კოსმოლოგიამდე შეკითხვებზე
პასუხობდა რელიგია; (სხვადასხვა მიდგომები)

მდგრადობა

დადებითი, ნეიტრალური და უარყოფითი მდგრადობა

არამდგრადობა

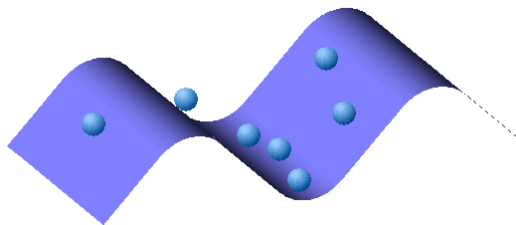
გრავიტაციული არამდგრადობა

რაც მეტი ბურთულა ჩაგორდება დრეკადი ზედაპირის ჩაღრმავებაში, მით უფრო იზრდება და ფართოვდება ღრმული;

რაც უფრო ფართოა ღრმული, მით მეტი ბურთულა იწყებს შიგნით ჩაგორებას

ანალოგია:

გრავიტაციული არამდგრადობა

არამდგრადობა

არამდგრადობის მაგალითი რთულ სისტემაში: საფონდო ბირჟა

ზვაგური ეფექტი

კლასიკური ფიზიკა და კოსმოლოგია

- დინამიკა: ნიუტონის კანონები;
- ათვის სისტემები: გალილეის გარდაქმნები;
- გრავიტაცია: ნიუტონის მსოფლიო მიზიდულობის კანონი;

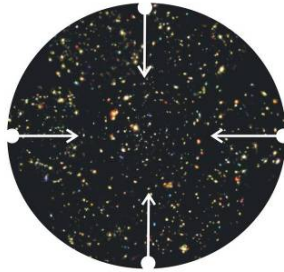
სამყარო: სტატიკური, სამარადისო; უსასრულო

რატომ უნდა იყოს სამყარო უსასრულო?

კლასიკური ფიზიკა და კოსმოლოგია

სასრული სამყაროს მაგალითი:

მიზიდულობა სამყაროს კიდეებში მიმართული იქნება უპირატესად ცენტრისაკენ

სამყარო რომ სასრული ყოფილიყო მოხდებდა გრავიტაციული კოლაფსი ცენტრისაკენ
კლასიკური ფიზიკა წინასწარმეტყველებს უსასრულო სამყაროს

ლამის ცა

ოლბერსის პარადოქსი (Olbers 1826)

“უსასრულო ერთგვაროვან სტატკიურ სამყაროში ლამის ცა უნდა იყოს განათებული”

ნებისმიერი მიმართულებით ახლო თუ შორ მანძილზე უნდა ვხედავდეთ მნათობს.

ოლბერსის ახსნა (არასწორი):

ბნელი ცა გამოწვეულია ვარსკვლავთშორისი გაზის და მტვრის შთანთქმით

ნიუტონის კოსმოლოგიის პრობლემები

არ არის საჭირო სამყაროს კიდის არსებობა იმისათვის რომ დაიწყოს გრავიტაციული არამდგრადობა:

სამყაროს ნებისმიერ წერტილში წარმოქმნილი მაღალი სიმკვრივის არე დაიწყებდა მატერიის მიზიდვას და მასის ზრდას - პროცესი არ დამთავრდება სანამ მთელი სამყარო არ მოექცეოდა გრავიტაციის ცენტრში.

დაკვირვებადი სამყარო თითქმის ცარიელია **ნიუტონის უსასრულო სამყარო გრავიტაციულად არამდგრადია**

კლასიკური ფიზიკა და კოსმოლოგია

- პრობლემები: 1. ლამის ცის პარადოქსი;
2. მდგრადობა;

აღმოჩნდა, რომ ნიუტონის უსასრულო სამყარო გრავიტაციულად არამდგრადია უსასრულო სამყაროშიც კი: ნებისმიერი მცირე შეშფოთება (სიმკვრივის ლოკალური ზრდა) გამოიწვევს გრავიტაციულ არამდგრადობას და სამყაროს კოლაფსს;

ფიზიკური კოსმოლოგია: კოსმოლოგია როგორც მეცნიერება სათავეს იღებს თანამედროვე გრავიტაციის თეორიის დაფუძნებიდან (აინშტაინი)

აინშტაინის თეორია

რელატივიზმი: ფარდობითობის თეორია;

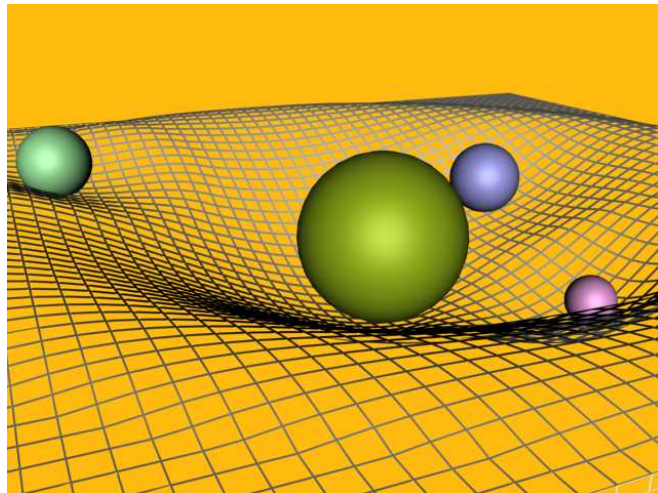
პოსტულატი:

სინათლის სიჩქარე: მაქსიმალური შესაძლო სიჩქარე;
(მასის, გამოსხივების, ინფორმაციის გადატანა)

გალილეის გარდაქმნები \Rightarrow ლორენცის გადაქმნები;
სინათლის სიჩქარე მაქსიმალური სიჩქარეა ყველა
ათვის სისტემაში;

სივრცე, აბსოლუტური დრო \Rightarrow დრო-სივრცე
(ლოკალური დრო)

მასის განაწილება და სივრცის სიმრუდე

აინშტაინის თეორია

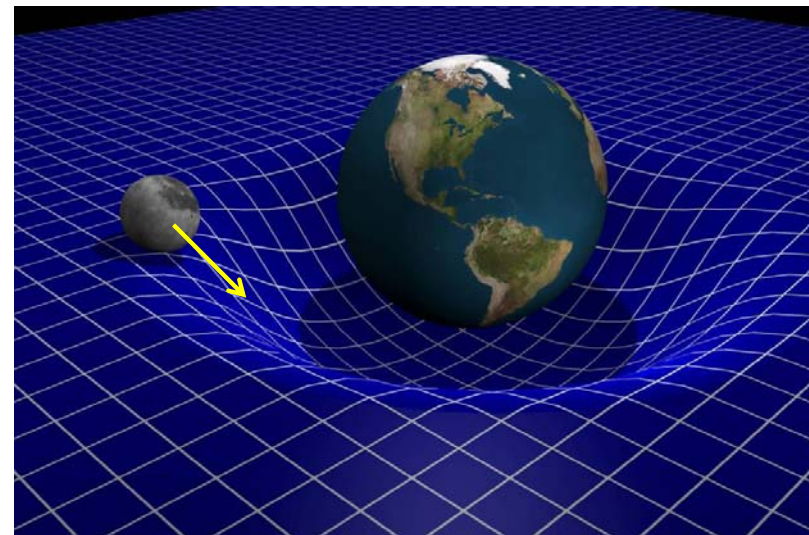
ფარდობითობის ზოგადი თეორია:

გრავიტაციის ახალი თეორია

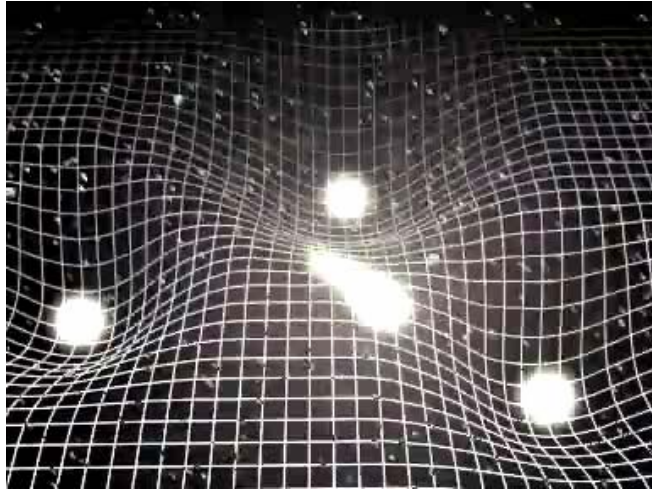
დრო-სივრცე შეიძება იყოს გამრუდებული;
გეომეტრიული წარმოდგენები
სიმრუდე განისაზღვრება მასის განაწილებით;

იტერპრეტაცია:

- მასა განსაზღვრავს სივრცის სიმრუდეს;
- სივრცე განსაზღვრავს მასის მოძრაობას;

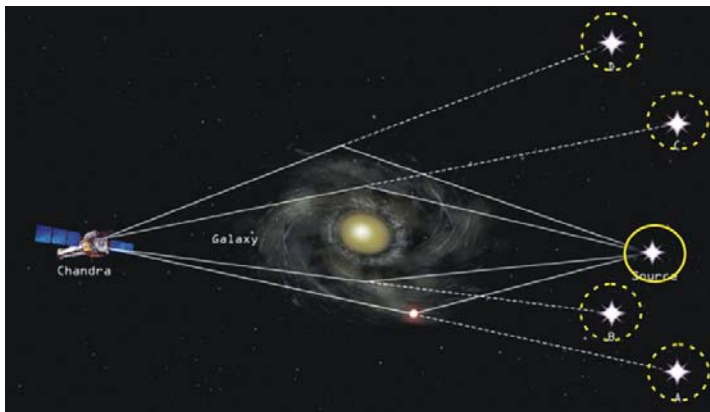

სივრცის ლოკალური სიმრუდე

გრავიტაციული ლინზირება

შორეული ობიექტის ოპტიკური გამოსახულების გრავიტაციული მოდიფიკაცია: ლინზირება

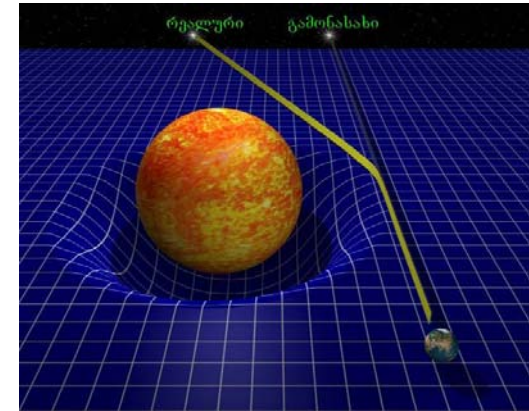

სინათლის სხივის გამრუდება

მასა/ენერგია: $E = mc^2$

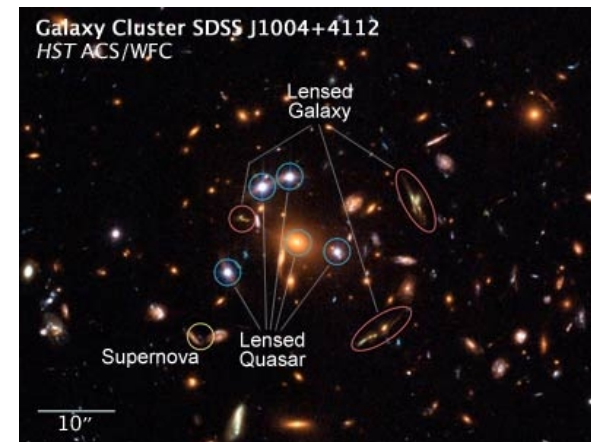
სინათლის სხივი:
ფოტონი
(ეფექტური მასა)

ფოტონის
გრავიტაციული
მიზიდვა

გრავიტაციული ლინზირება

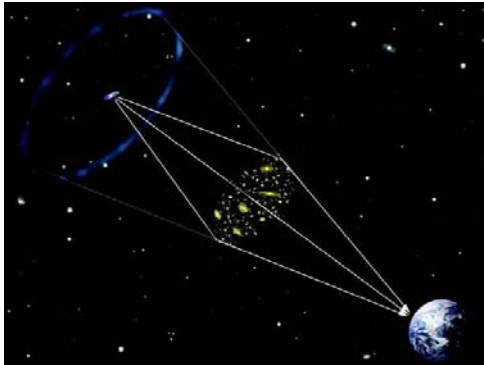
შედეგი: ერთი ობიექტის მრავალჯერადი გამოსახულება

გრავიტაციული ლინზირება

რკალური გამონასხი

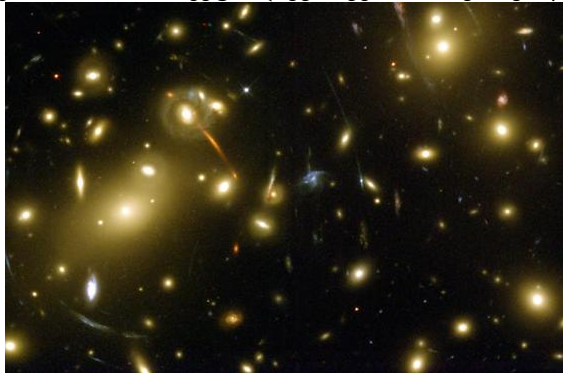
თეორია

დაკვირვება

შორეული კოსმოსი

გრავიტაციული ლინზირება უპირატესად დაიკვირვება შორეული ობიექტებისათვის (საჭიროა ორი ობიექტი დაკვირვების სხივის გასწვრივ)

გრავიტაციული ლინზირების მოდელირება

სამყაროს დიდმასშტაბოვანი გეომეტრია

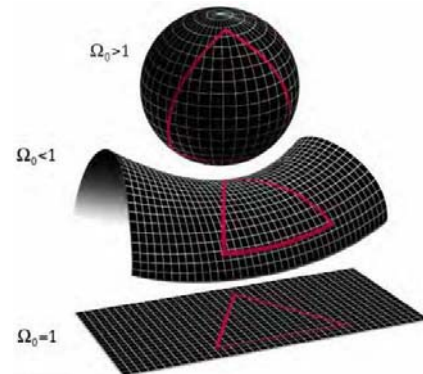
სამყაროს გლობალური გეომეტრია:

სიმრუდე:

დადებითი,

უარყოფითი,

ნულოვანი (ბრტყელი);

სამკუთხედის შიდა კუთხეების ჯამი:

ბრტყელი: 180°

დადებითი: >180°, უარყოფითი: <180°;

აინშტაინის კოსმოლოგია

აინშტაინის განტოლება: $G \sim T$

G - მეტრიკა (სივრცის გეომეტრია – სიმრუდე)

T – ენერგია–იმპულსი (მასა, ენერგია)

$T > 0$: გრავიტაცია მხოლოდ მიმზიდველი ძალაა

$G > 0$: **სივრცის დადებითი სიმრუდე ?**

დადებითი სიმრუდის შემთხვევაში სტატიკური სამყარო განიცდის გრავიტაციული კოლაფსს

სამყაროს გაფართოება

დაკვირვებები:

ედვინ ჰაბლი (Hubble 1929)

გალაქტიკის წითელი წანაცვლება პროპორციულია დედამიწამდე მანძილის

გამოსხივების სპექტრის წითელი წანაცვლება მიგვითითებს იმ ფაქტზე რომ გალაქტიკა ჩვენ გვშორდება (დოპლერის ეფექტი)

დაშორების სიჩქარე იზრდება შორეული ობიექტებისათვის

აინშტაინის კოსმოლოგია

აინშტაინის ჰიპოტეზა: მდგრადი სამყაროს არსებობისათვის საჭიროა ნულოვანი სიმრუდე დიდ მასშტაბებზე (ბრტყელი სამყარო);

$$G \sim T - \Lambda$$

Λ - აინშტაინის ლამბდა წევრი: სივრცის განზიდვა;

აინშტაინის მოდელი: სტატიკური სამყაროსათვის საჭიროა განზიდვა ძალა – ლამბდა წევრი

სამყაროს გაფართოება

ჰაბლის კანონი: გალაქტიკები გვშორდებიან დაშორების მანძილის პროპორციული სიჩქარეებით

$$V = H D$$

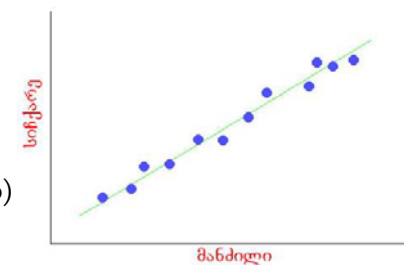
V - დაშორების სიჩქარე

D – მანძილი მნათობამდე

H – ჰაბლის მუდმივა:

$$H \approx 72 \text{ (კმ/წ) / (მეგა პარსეკი)}$$

სტატიკური სამყაროს მოდელი უარყოფილია დაკვირვებებით

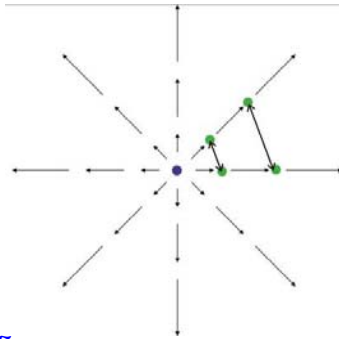

სამყაროს გაფართოება

გაფართოება: არასტატიკური სამყარო (!)

გაფართოების ცენტრი:
დედამიწა?

კოსმოლოგიური პრინციპი:
ერთგვაროვნება;

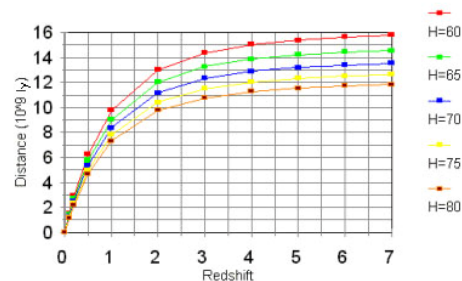
სამყარო ფართოვდება ყველგან:
ნებისმიერი ორი წერტილი შორდება ერთმანეთს

Z მანძილი

მანძილი/წითელი წანაცვლების სკალა
დამოკიდებულია ჰაბლის მუდმივის ზუსტ
მნიშვნელობაზე:

შორეული ობიექტი:
მაღალი Z ობიექტები
($z > 0.1$)

მაგ. კვაზარები,
ზეახალი ვარსკვლავები

წითელი წანაცვლება

სამყაროს გაფართოება საშალებას იძლევა მანძილი
გავზომოთ წითელი წანაცვლებით:

ჰაბლი: მანძილი პროპორციულია სიჩქარის
დოპლერი: წითელი წანაცვლება პროპორციულია
დაშორების სიჩქარის

z - წითელი წანაცვლება; $z \sim v$

რელატივისტური ფორმა ($v \sim c$) $1+z = \frac{1}{\sqrt{1-v^2/c^2}}$

ჰაბლის რადიუსი

მანძილის ზრდასთან ერთად იზრდება
გალაქტიკების ჩვენგან დაშორების სიჩქარე

იმისათვის რომ გალაქტიკა დავინახოთ, ანუ
მივიღოთ გამოსხივებული სინათლე, გალაქტიკის
დაშორების სიჩქარე არ უნდა აღემატებოდეს
სინათლის სიჩქარეს.

ჰაბლის რადიუსი: რადიუსი, სადაც გალაქტიკების
დაშორების სიჩქარე უტოლდება სინათლის სიჩქარეს

ჰაბლის რადიუსის შიგნით მყოფი გალაქტიკები
გვმორდებიან სინათლის სიჩქარეზე უფრო ნელა

ჰაბლის რადიუსი

$$R_H = C / H$$

C - სინათლის სიჩქარე

H – ჰაბლის მუდმივა

რა ხდება ჰაბლის რადიუსის გარეთ?

სამყაროს ის ნაწილი რომელიც ჩვენთან არ არის დაკავშირებულია მიზეზ-შედეგობრივად

კოსმოლოგიური ჰორიზონტი

ყველაზე შორეულმა ობიექტმა რომლის დანახვას შესაძლებელია დღეს სინათლე გამოასხივას სამყაროს დაბადებისას. დღემდე ამ შუქმა ჩვენამდე მოგზაურობისას დაფარა მაქსიმალურად შესაძლო მანძილი:

$$R_H = C T$$

C - სინათლის სიჩქარე

T_b – სამყაროს ასაკი

$$H \sim 1 / T_b$$

ჰაბლის მუდმივით სამყაროს ასაკის შეფასება

სამყაროს ასაკი: 13.7 მილიარდი წელი

ჰაბლის რადიუსი: 13.7 მილიარდი სინათლის წელი

კოსმოლოგიური ჰორიზონტი

სამყარო შეიძლება გავყოთ დაკვირვებად და დაუკვირვებად ნაწილებად.

ოლბერსის პარადოქსის ახსნა:

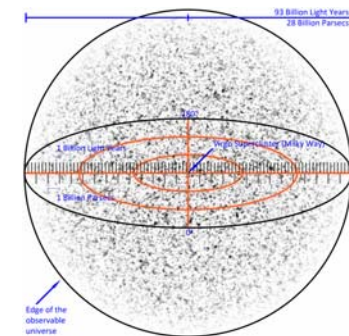
ჩვენ შეგვიძლია დავაკვირდეთ მხოლოდ სასრულ სფეროს (ჰაბლის რადიუსი).

დაკვირვებადი სამყაროს ზომა განსაზღვრავს **კოსმოლოგიურ ჰორიზონტს**: სამყაროს იმ ნაწილს რომლის დაკვირვებაც შესაძლებელია დედამიწიდან

კოსმოლოგიური ჰორიზონტი

კოსმოლოგიური ჰორიზონტის სიდიდე იზრდება სამყაროს გაფართოების ეფექტის გათვალისწინებით.

რეალური
კოსმოლოგიური
ჰორიზონტი
46 მილიარდი ს.წ.

სივრცე და დრო სამყაროში

ხილული სამყაროს დაკვირვება:

ჩვენამდე შორეული ობიექტიდან მოსული სინათლე მნათობმა გამოასხივა წარსულში;

დროში განსხვავება პროპორციულია მნათობამდე მანძილის;

დიდი მანძილი = შორეული წარსული;

ღრმა კოსმოსი: ადრეული სამყარო;

დაკვირვება კოსმოლოგიური ჰორიზონტზე (ჰაბლის რადიუსი):

სამყაროს ფოტოგრაფია მისი დაბადებისას?

www.tevza.org/home/course/universe2013